

Богданець-Білокаленко Наталія Іванівна

Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер.: Педагогіка і психологія. – Зб.статей: Ялта: РВВ КГУ, 2014. – Вип. 42. – Ч. 5. – С. 11-16.

(РИНЦ)

ISSN 2311-1305

УДК 37.017(477)

АКТУАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІХ НАДБАНЬ Я. ЧЕПІГИ В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ

Резюме. У статті автором порушується питання актуалізації культурно-освітніх надбань вченого-педагога початку ХХ століття Якова Феофановича Чепіги в сучасній освіті України. Найперше він звертав увагу на виховання особистості. Важливим, на його думку, є діяльність самого вчителя. Він повинен бути творчим, активним, ініціативним, підтримувати задатки талановитих дітей. Вчений закликав педагогів відкидати старі згубні способи системи навчання і виховання. Цей заклик залишається актуальним на освітянській ниві й дотепер.

Ключові слова: школа, педагог, учень, науково-педагогічна спадщина.

Резюме. В статье автором поднимается вопрос актуализации культурно-образовательных достижений ученого-педагога начала ХХ века Якова Феофановича Чепиги в современном образовании Украины. Прежде всего он обращал внимание на воспитание личности. Важным, по его мнению, является деятельность самого учителя. Он должен быть творческим, активным, инициативным, поддерживать задатки талантливых детей. Ученый призвал педагогов отвергать старые пагубные способы системы обучения и воспитания. Этот призыв остается актуальным до сих пор.

Ключевые слова: школа, педагог, ученик, научно-педагогическое наследие.

Summary. In this article the author raises the question of mainstreaming cultural and educational achievements of the scientist-teacher early twentieth century, James Chipiga of modern education in Ukraine. First, he drew attention to the education of the individual. Important, in his view, is the work of the teacher. It should be creative, active, enterprising, keep the makings of talented children. Academic teachers urged to reject old destructive ways of training and education. This call still in the educational field and far.

Keywords : school , teacher, student, academic heritage.

Вступ. У наукових дослідженнях історичного спрямування звернення до найзначущих постатей в педагогіці, їх надбань, «переосмислення й об'єктивне висвітлення українсько-педагогічного процесу, усвідомлення сутності внеску в його розвиток незаслужено забутих освітніх діячів минулого – один із шляхів відродження та забезпечення життєдіяльності національної системи освіти в Україні» [1, с. 3]. Дослідженню спадщини відомих українських митців приділяли увагу Л. Березівська, Н. Богданець-Білокаленко, Т. Завгородня, І. Зайченко, О. Сухомлинська та багато інших сучасних науковців.

Формулювання мети статті та завдань. У цій невеличкій розвідці здійснено побіжний аналіз науково-педагогічних надбань вченого початку ХХ ст., автора понад 150 науково-методичних праць з проекцією на сучасну освіту.

Виклад основного матеріалу. Сучасна Україна не схожа на ту Україну, в якій жив і творив свої наукові праці Я.Ф. Чепіга. Не будемо вдаватись у політичні паралелі державного та соціального порівняння. Загостримо увагу лише на темі: науково-педагогічна спадщина вченого і національно свідома особистість сьогодні. Який тут взаємозв'язок? Чому варто звертатися до минулого? Без нього неможливе осягнення реальності сучасного. Подібні питання збуджують інтерес дослідницького пошуку і надають перевагу впевненості думкам про те, що Україна як окреслення простору нації, країни, частини Всесвіту постійно змінюється. Але залишаються стабільними такі поняття, як особа, індивід. Підпорядковані вимогам соціально-прогресуючого процесу, вони однаково зберігають психолого-етичне, морально-ідеологічне ядро краси і яскравого вираження представництва національності у будь-яку епоху. Витоки свідомої особистості значною мірою починаються зі школи. Позитивне значення спадщини видатного педагога Я. Чепіги для формування особистості в сучасній школі полягає у невичерпній істині поваги до людини в її неповторному індивідуальному вираженні природного хисту, обдарування, принесеного нею в земну місію уже з самого початку – з народження.

У багатьох працях Я.Ф. Чепіги виникає запитання: а що ж робить школа з природними задатками людини? Чи розвиває вона їх аж так, щоб усе краще створило основу духовних надбань особистості й стало в пригоді для розвитку, розквіту соціальної, державної системи в майбутньому? Людина ж власні таланти і

вміння зуміла гармонійно поєднати з інтересами та потребами України конкретної доби.

На жаль, як переконує історичне минуле, суперечності між людською індивідуальністю і державницькими вимогами існували завжди. Існують і в часі теперішнім. На думку Я.Ф. Чепіги, однією з причин конфлікту особистості і держави, зокрема і України, починається зі школи саме з формального підходу до людини (дитини). Вичерпно і переконливо, з науковим обґрунтуванням Я.Ф. Чепіга розглядає цю проблему у праці «Пасинки школи». Він підкреслює, що «..система декларує позірну рівність учнів, де вчителів не цікавить ні психологія вихованців, ні їхні навчальні можливості, нахили чи устремління. Всіх підганяють під одну мірку, єдиний стандарт, узагальнену схему «учня» [2, с.4-5]. Таким чином, Чепіга переконує у вихованні «стада», всіх однакових, які не відрізняються один від одного ні мисленням, ні бажаннями, ні талантами.

Подібні принципи сповідувались і в радянській школі, коли на перший план виставлялася теза «ми – радянський народ», а особистість переслідувалася і всіляко пригноблювалася аж до заборон і політичних заслань. Зрештою, це призвело до знищення кращих талантів нації.

«Позірна рівність», про яку пише Яків Чепіга, притаманна і в сьогоднішні школи України. Вона полягає у штучному, модному створенні моделі, так званої, національної школи. Тобто потрібно беззаперечно виконувати придумані директором навчального закладу правила, на кшталт: ходити у вишиванках, співати українські пісні і та ін.

Уроки і позаурочні заходи нав'язуються учням: тільки так, а не інакше. Отже, школярам не дозволяється вільно мислити, а тим паче проявляти власну ініціативу. Мода на українське викликає неповагу, або й ненависть до української мови, національних традицій народу тощо. Педагогічна та культурно-освітня спадщина Я. Чепіги актуальна тим, що в ній сучасний науковець знайде застереження і підказки на кожную помилку в навчанні та вихованні свідомого громадянина України нової доби.

Ще у 1909 р. Я.Ф. Чепіга попереджував: «Мода – це психічна хвороба – божок натовпу, за яким ідуть усі, хто не розмірковує» [4, с. 4]. Мода в педагогіці чи не

найтипівіше явище. Якби проаналізувати більш детально, то можна спостерігати різноманітні моди на модулі, диференційний підхід, дистанційне навчання та ін. Важко не погодитися з Яковом Феофановичем, що всі «новинки» повинні мати чітку мотивацію насамперед спрямовану на підтримку особистості, а не на її руйнацію. На його думку, однакових дітей, а отже, і дорослих сформованих особистостей не існує. Яків Чепіга вважав, що вроджені особливості дітей, їхній розумовий рівень, фізичний розвиток роблять дітей неоднаковими, розподіляють їх на тих і інших. І якщо школа не звертає уваги на різницю, відмінності між дітьми в молодшому шкільному віці, тим жахливіші наслідки потім у старших класах, а часом і в дорослому житті. На думку Я.Ф. Чепіги, однакових дітей не буває. Вроджені особливості кожна дитина приховує в собі, і педагогові часом не просто їх розглядати. Для цього потрібно докласти неймовірних зусиль, прояву професійної майстерності, знань психології, любові і доброти. Якщо школа не здійснює індивідуальних підходів до кожної дитини, вона не формує особистість, а втрачає її, виховання відбувається сліпо, загально.

Я.Ф. Чепіга не підтримує досвід тих шкіл, у яких дітей поділяють на «гарних» і «поганих». Усі вони люди – майбутні громадяни, суспільство потім дорого заплатить за помилки школи. У сучасній гонитві за модними назвами навчальних закладів, вистаково-наукових тематичних кабінетах тощо втрачається головне – учень, його індивідуальність. Я.Ф. Чепіга писав: «Учні – простий матеріал для обробки, до того ж різної якості. Ті, котрі не підходять для обробки за зразком, викидаються геть за двері школи, в саме болото життя, яке не забариться зробити з них п'яниць, шахраїв, казнокрадів, запеклих негідників, злодіїв, убивць та інших покидьків суспільства» [4, с. 5-6].

Отже, провина чи легковажність школи колись і тепер явно окреслюється неправильним поділом дітей на групи. Очевидно, цей поділ здійснюється лише за певними зовнішніми ознаками, без дослідження глибинних психологічних, індивідуальних процесів. Шкільна система, що має певні якісь межі, зумовлює поділ дітей на благо цієї системи. Передбачає благо вчителя, адміністрації школи, але не благо дитини. Це означає, що інтереси школи суперечать інтересам самого суспільства. Виникає антипсихологічна система виховання, всупереч природі

дитини, як підкреслював Я. Чепіга, така система «проникає у всі клітинки шкільного організму. Ділить дітей на покірних і непокірних, зухвалих, своєвільних. Першим покровительствує, інших не терпить, калічить молоді душі» [4, с. 6].

Практичне навчання і виховання багатьох сучасних шкіл в Україні з престижними назвами (носять імена видатних людей-героїв України) поділяють своїх учнів за ознаками, далекими від наукових. Відбираються учні не за талантами чи за потребами спеціальної допомоги, а ті, з якими працювати можна без особливих зусиль. Доля інших дітей не цікавить педагогів. Батьки залишаються наодинці зі своїми дітьми і невирішеними виховними завданнями. Або заможні батьки віддають дітей в дорогий приватний середній навчальний заклад свою дитину, яка почасти має не кращий рівень вихованості. Все це збіднює майбутній потенціал держави, обмежуються шанси обдарованих дітей, вони потрапляють в когорту педагогічно занедбаних, їм рідко вдається реалізувати свої небачені природні задатки.

Особливо ж непросто у звичайній школі плекати талант. За системи, що переважає у шкільній освіті, переважна більшість дітей стають жертвами виховання. Особливо ж пригнічені дві категорії – відсталі і талановиті, тому що вся система в цілому спрямована на середнього учня. Яків Чепіга використовує термін «відсталий учень», що означає педагогічно, а далі – соціально занедбаний учень. Проте вчений заперечує факт «відсталості». Він пояснює це так: «Достатньо вдумливого аналізу дитячої душі, щоб у найбільше нездібній дитині побачити і розум, і спостережливість, живу уяву, тобто інтелектуальну силу, можливо, відмінну від інших» [4, с. 7].

Автор звертає увагу на дітей не з вадами інтелекту (такі потребують спеціальних шкіл), а на дітей особливих, інтелектуальна сила яких перебуває у нерозвиненому, прихованому стані. Шкільні педагоги способом цілеспрямованого переконування таких дітей у відсталості домагаються того, що діти й справді вірять у свою недосконалість. Яків Чепіга, зокрема, зазначає: «Одна дисципліна, якою так хизуються школи з репутацією хорошої, калічать не одну душу і затримують учіння дітей, яким не під силу гнатися за середнім учнем. Ривками відсталі учні наче й наздоганяють товарищів, але, не знаходячи підтримки в школі, що не йде їм

назустріч, а тільки тримає батіг, який щомиті може опуститися на зігнуту спину учня, котрий працює понад силу, але все ж відстає від інших, залишають свої спроби, своє напруження іноді на все життя..! Не розвиває школа такої дитини ні розумово, ні фізично, а навпаки, притупляє, зводить на нижчий ступінь діяльності, приводить її до повного знесилення й отупіння» [3, с. 16].

Учений вбачає головну причину такого становища у помилках педагогів, які не вникають глибоко у психологію дитини, не шукають відповідей у науці, керуються лише славнозвісним батогом – оцінками. Цей чинник є тим присудом для дитини, який принижує її, виховуючи в душі комплекси меншовартості, порівняно з іншими учнями, залишаючи образу і почуття нереалізованості іноді й на доросле життя. Безперечно, про національно свідому особистість не може бути й мови. Адже фактично зі школи людина вже позначена тавром страху, душевного каліцтва. Вона житиме як покірنا істота, що не здатна відстоювати інтереси та ідеї держави, в якій вона живе. Так у школі починається формування рабської психології, слабкого людського психотипа, далекого від усвідомлення своєї ролі в суспільстві. Парадоксально, але приховані таланти таких психотипів розкриваються в нетрадиційних екстремальних умовах. Подібних висновків можна дійти, спостерігаючи картини живопису, ручні роботи з дерева тощо на виставках закритих установ: трудо-виправних колоніях, тюрмах...

Навчально-виховна система орієнтована на середнього учня приносить непоправну шкоду і талановитим учням. У школі вони наштовхуються на нерозуміння, ворожість оточення, що призводить до формування замкнутості в собі. Талановита дитина від впливом педагогів, які мовчки спостерігають за нею, не намагаючись допомогти, поступово «приховує від інших свої думки, почуття і починається переродження почуттів: гордість, людська гідність, свобода, устремління до істини, все піднесене, чисте розбивається на друзки, і натомість виростають пиха, корисливість, дрібне самолюбство, егоїзм» [4, с. 9].

Я.Ф. Чепіга вважав, що школа не готова співпрацювати з талановитими дітьми. Вони не тільки розумні, думаючи й постійно проявляють себе інтелектуально, вони ще й «незручні» для вчителя. Такий учень нерідко втручається в навчальний процес, сперечається з учителем, протестуючи проти рутинних, примітивних методів його

роботи. Учитель же докладає всіх зусиль, аби «стандартизувати» непокірного, «дуже розумного». У результаті виникає конфлікт, який дедалі загострюється, руйнуючи індивідуальність учня.

Звернемося ще раз до записів педагога-практика сьогодення, які проливають світло на образ учителя: «Чим більше замислююся над освітою, тим більше переконуюся: викладачі, насамперед, зайняті самомилюванням, який я розумний, кращий за інших... Вузько-предметний, схоластичний спосіб подання знань, переписаних із книжок, повна відсутність творчості – примітивізм внутрішнього світу. Так було завжди, так нічого й не змінилося. Про які нетрадиційні методики можна говорити?» [3, с. 31].

Вихід зі складного становища пропонував Я.Ф. Чепіга. У багатьох своїх працях він надавав важливості ролі вчителя. Але головне завдання, що стоїть перед школою і педагогом – повернутися обличчям до дитини. У всій навчально-виховній діяльності основою має стати внутрішній світ дитини. Програми і методики повинні бути індивідуалізовані під інтереси, здібності й потреби дитини. Яків Чепіга підкреслював, що не варто будувати якихось особливих шкіл для здібних дітей, «треба тільки не гальмувати, не затримувати їхній розвиток, не набивати їхні голови непотрібним матеріалом. Якщо з'явився талент, дати йому розвинутиись, а дітям з хорошими здібностями допомогти пройти навчання швидше середніх учнів, щоб, утримуючи їх нарівні з іншими, не заглушити обдарування» [4, с. 32].

Вчений закликав педагогів тих часів відкидати старі згубні способи системи навчання і виховання. Цей заклик залишається актуальним на освітянській ниві й дотепер. Вивчаючи науково-педагогічний доробок Я. Чепіги, сучасне школознавство впроваджує крок за кроком кращі здобутки його досліджень і висновків щодо експериментальних спостережень психіки дитини. Безперечно, науково-педагогічна спадщина Чепіги позитивно впливає на формування національно свідомої особистості в сучасній Україні. Як уже зазначалося вище, особистість починається зі школи. Сучасна педагогіка підтримує наукові гіпотези Я. Чепіги про те, що особистість потрібно розвивати на природному психо-фізичному матеріалі дитини. Поділ дітей на групи в сучасних школах здійснюється за допомогою диференційованого підходу. З'являються авторські школи в регіонах

України, в яких головним є дитина з її природними здібностями та нахилами. Вже традиційними стають школи мистецтв для обдарованих, талановитих дітей. Нова незалежна Україна продовжує сміливо втілювати в життя досвід педагогів минулого, серед яких ім'я Я.Ф. Чепіга зблискує яскравим діамантом наукової мудрості й далекоглядності. Національна свідомість пробуджується з юного віку, якщо у вихованні відсутнє будь-яке пригнічення, утиски чи нав'язування чужих, малозрозумілих ідей. Тільки вільна людина здатна творити, вибудовуючи довколишній світ красивим, багатим і безпечним. Я.Ф. Чепіга вважав, що формування національної свідомості відбувається на заняттях з української мови, літератури, природознавства. Та ефективного результату можна досягнути в діяльності дитини, тобто, здобуті знання повинні застосовуватися на практиці, мати цілеспрямований зміст. За Чепігою, розвиток особистості відбувається у взаємодії біологічного і соціального в процесі діяльної творчості.

Висновки. Враховуючи досвід педагогів історичного минулого України і сучасні потреби виховання, доходимо висновків про те, що продовжуються пошуки правильних шляхів гуманізації навчально-виховного процесу, спрямовані на формування самоцінності людської особистості. А отже – на внутрішні ресурси школярів, їхній саморозвиток та самореалізацію. Одним із ключових моментів цього є створення умов у школі, які б сприяли особистісному становленню кожного учня. Правовому громадянському суспільству, яким є сучасна Україна, потрібна особистість, яка усвідомлює проблеми гуманізму, високих моральних цінностей, що проявляються у поведінці, вчинках та національній самобутності.

Література:

1. Завгородня Т.К. Українська педагогічна думка в іменах (Східна Галичина – українське зарубіжжя ХХ ст.): навч. посібник / [Т.К. Завгородня, З.І. Нагачевська, Н.М. Салига та ін.]. – Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2009. – 480 с.
2. Зорін В. Педагогічні погляди Якова Чепіги в контексті розбудови національної школи / В.Зорін // Учитель. – 1999. – № 9-10. – С. 42-43.
3. Зорич О. Побачення-2. – К., 2009. – 128 с.
4. Чепіга Я. (Я.Зеленкевич) Пасынки школы (Отсталые и талантливые дети):

Очерк / Я. Зеленкевич. – Мариуполь : Типография Э. и А. Гольдрин, 1909. – 33с.

5. Чепіга Я.Ф. Розмови про виховання дитини. / Я.Ф. Чепіга. – К.: Час, 1924. – 34 с.

References:

1. Zavgorodnyaya T. Ukrainian teacher thought names (eastern Galicia – Ukrainian foreign twentieth century.) : Navch.posibnyk / [T. Zavgorodnyaya , Z. Nahachewsky , N. Salyga et al.]. – Ivano-Frankivsk, 2009. – 480 p.

2. Zorin V. Pedagogical views of James Chipiga in the context of building a national school / V.Zorin // Teacher. – 1999. – № 9-10. – P. 42-43 p.

3. Zorich A. Rendezvous 2. – К., 2009. – 128 p.

4. Chipiga J. (Ya. Zelenkevych) Pasyanky schools: Essay / J. Zelenkevych. – Mariupol: Printing House E. and A. Holdryn, 1909. – 33 s.

5. Chipiga J. Talk about child rearing . / James Chipiga . – К.: Time, 1924. – 34 s.